

Очевидно, что проблема возвращения на родину квалифицированных мигрантов, накопивших опыт, знания и деньги в развитых странах, особенно актуальна для стран переходной экономики, имеющих острую потребность в поддержании высоких темпов роста и реструктуризации экономики. Обычно высокие темпы роста обеспечиваются использованием техники и технологий, распространяемых ТНК развитых стран. Поэтому такие страны остро нуждаются в квалифицированных работниках, имеющих знания и опыт работы на предприятиях ТНК в развитых странах и эмоционально связанных с родиной.

Таким образом, международная миграция рабочей силы может быть формой движения инноваций в мировой экономики и повышения трудового потенциала национальной экономики. Характер и последствия этих инноваций не всегда однозначны. Однако, под воздействием глобализации поток международной миграции будет быстро увеличиваться в ближайшем будущем. Очевидно, что страны переходной экономики, в том числе Беларусь, Украина, должны использовать возможности участия в международных миграционных процессах для получения дополнительных возможностей для совершенствования располагаемых трудовых ресурсов.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2007

УДК338.31:631.145(477)

Ю. І. Коновалов, канд. екон. наук,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ ТА СФЕРА ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗНИКА СУКУПНОЇ ТРУДОМІСТКОСТІ

АНОТАЦІЯ. Розглядається значення показника сукупної трудомісткості промислової продукції і можливості його використання для аналізу продуктивності праці та виявлення резервів її підвищення. Пропонується методичний підхід до визначення сукупних витрат праці на продукцію переробних підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Сукупна трудомісткість, витрати живої та уречевленої праці, аналіз ефективності виробництва, продуктивність праці, переробні галузі АПК.

В сучасних умовах господарювання основна увага економістів приділяється таким локальним критеріям ефективності, як прибуток товаровиробників та рентабельність їхнього виробництва. Треба пам'ятати про те, що прибуток кожного конкретного товаровиробника містить лише частину доданої вартості, а значна її частина перерозподіляється в інші сфери. Прикладом може бути мала прибутковість та низька рентабельність діяльності вітчизняних галузей виробництва та переробки сільськогосподарської сировини. Значна частина створеної ними доданої вартості перерозподіляється не на їхню користь через диспаритет цін на промислові засоби виробництва та сільськогосподарську продукцію. Показники рентабельності та прибутковості не можуть характеризувати ефективність діяльності підприємств, а тим більше цілих галузей з точки зору інтересів суспільства. «Тому загальносистемний критерій ефективності об'єктивно будується як відношення приросту макроекономічного результативного показника до приросту дійсних витрат суспільства, кількісною мірою яких є сукупні витрати живої та уречевленої праці» [2, с. 9].

До найважливіших показників, що характеризують результати виробничої діяльності підприємств та галузей, належать показники трудомісткості продукції. Їхній рівень та динаміка дозволяють оцінювати ефективність використання трудових ресурсів. В той же час для всебічного аналізу ефективності недостатньо враховувати тільки витрати живої праці, оскільки їхнє зменшення може супроводжуватись перевитратами матеріальних ресурсів (уречевленої праці). Узагальнюючим показником, що характеризує рівень продуктивності суспільної праці є сукупна трудомісткість продукції (в практиці він отримав найменше застосування). Цей показник відображає в одиницях робочого часу витрати живої та уречевленої праці на всіх стадіях виробництва. Його можна використовувати в наступних цілях:

- визначення та аналіз рівня та динаміки ефективності праці;
- аналіз ефективності використання основних та оборотних фондів;
- справедливого розподілу прибутку між підрозділами вертикально-інтегрованих агропромислових компаній;
- визначення структури сукупного суспільного продукту, що характеризує частку перенесеної та створеної вартості;
- формуванні обґрунтованих цін на продукцію та забезпечення еквівалентного обміну між галузями;

Можливість визначення та використання показника сукупної трудомісткості продукції розглядається в даній статті.

Вітчизняними вченими-економістами давно пропонувались методи визначення витрат живої та уречевленої праці на виробництво продукції, обчислених в одиницях робочого часу. Ще до революції В. К. Дмитрієв та Л. Лубни-Герцик пропонували свої схеми визначення загальної кількості праці, що безпосередньо або опосередковано витрачено на виробництво продукції. На початку радянського часу велику роботу з питань визначення витрат виробництва та формування системи оцінних показників виробництва провадив С. Г. Струмилін. У 50-ті роки в умовах швидких темпів зростання витрат суспільної праці і необхідності їхнього співставлення з результатами виробництва, питання визначення сукупних витрат привертало увагу багатьох дослідників. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробили В. С. Нємчинов, О. С. Сергєєв, А. І. Іванченко, М. Р. Ейдельман та інші. Пізніше питання визначення та використання сукупних витрат праці на промислову продукцію розглядалися в роботах І. А. Машинського, Л. Г. Рютова, І. К. Бондар, В. Д. Філатової та інших.

Сукупні витрати праці на продукцію галузей, що переробляють сільськогосподарську сировину, складаються з витрат живої та уречевленої праці. Минула праця, що витрачається у переробних галузях, уречевлена в технічних засобах, паливі, сировині, будівлях, послугах транспорту і т. д. Вона поділяється на минулу сільськогосподарську та несільськогосподарську. В залежності від того, у продукті якої з крупних галузей економіки втілена минула праця, її можна віднести до промислової, будівельної, транспортної або іншої праці.

Облік витрат живої праці особливих розбіжностей серед спеціалістів не викликає. Це повна трудомісткість продукції, що складається з виробничої (витрати праці робітників) та трудомісткості управління виробництвом (витрати праці всіх інших категорій промислово-виробничого персоналу підприємства або галузі). Витрати праці робітників відображені у звітності підприємств та галузей безпосередньо в робочому часі як кількість відпрацьованих усіма робітниками людино-годин за рік. Витрати праці інших категорій персоналу наведено у звітності лише у вигляді середньооблікової чисельності за рік. Їх можна перевести у робочий час використовуючи дані про табельний фонд робочого часу і встановлену тривалість робочого дня.

Розрахунок сукупних витрат праці на продукцію переробки сільськогосподарської сировини став можливий завдяки зусиллям багатьох вчених-економістів, які розробили методику визначення сукупних витрат праці в робочому часі на виробництво

продукції сільського господарства [4]. Поява цієї методики створила передумови для розрахунку сукупних витрат праці на продукцію переробних галузей, оскільки переважну частину (60—80 %) цих витрат становить минула праця, що уречевлена в сільськогосподарській сировині.

Найбільші складності виникають при визначенні в робочому часі витрат минулої праці, що уречевлені в продуктах несільськогосподарських галузей.

Загальноновизнаної методики розрахунку сукупних витрат праці на продукцію промисловості не існує. Ці методики можна розділити на групи в залежності від способу визначення витрат уречевленої праці. До них слід віднести такі методи:

- ті, що ґрунтуються на послідовному виокремленні витрат живої праці;

- ті, що ґрунтуються на використанні даних міжгалузевого балансу;

- ті, що ґрунтуються на вартісних співвідношеннях.

Метод визначення витрат минулої праці за допомогою виокремлення живої праці на попередніх стадіях виробництва було запропоновано академіком В. С. Немчиновим. Він спирається на теорію витрат на виробництво К. Маркса, який писав, що в процесі виокремлення на кожному етапі витрат живої праці залишок минулої праці швидко зменшується, і на певній стадії його можна виключити без шкоди для практичної точності розрахунків.

У запропонованому В. С. Немчиновим вигляді метод є дуже громіздким, а крім того потребує використання первинної звітності різних галузей виробництва. А. М. Гатаулін дещо спростив цей метод, запропонувавши укрупнене групування витрат засобів виробництва за галузевою ознакою. За його розрахунками, для того, щоби нерозшифрований залишок уречевленої праці не перевищував 5 % початкової кількості витрат, необхідно провести 6 етапів «розщеплення», а при 1 %, відповідно, — 9. Автор визнає, що практична реалізація Марксової схеми розрахунку пов'язана з «надзвичайними складностями через необхідність детальної інформації про склад матеріальних затрат по всім галузям матеріального виробництва» [1, с. 71].

У зв'язку з розвитком економіко-математичних методів та використанні під час розрахунків ЕОМ, було запропоновано велику кількість методик визначення витрат живої та уречевленої праці на основі міжгалузевого балансу. Техніка розрахунків зводилась до системи балансових розрахунків, за допомогою яких величини витрат праці визначаються на основі міжгалузових балансів ви-

робництва та розподілу продукції у натуральному або вартісному виразі. Методи визначення сукупних затрат з використанням міжгалузевого балансу розробляли І. І. Дорошин, М. Р. Ейдельман, Л. Ф. Коміна та інші. Цей метод є найбільш точним для розрахунків на макрорівні. Справа в тому, що більшість інших методів переведення затрат минулої праці передбачає їхній поділ в залежності від походження, всього на кілька груп, тоді як міжгалузовий баланс нараховує більш ніж 100 галузей. У той же час даний метод має недоліки, що утруднюють його використання на рівні галузі або підприємства.

По-перше, коефіцієнти відображають тільки співвідношення того року, за який складений міжгалузовий баланс, а він ніколи не складався частіше одного разу на кілька років. Отже використання коефіцієнтів в інші роки, коли змінюється продуктивність праці у галузях, що постачають засоби виробництва, вимагає складного коригування.

По-друге, через складність розрахунків та обмеженого поширення даних, метод практично не підходить для широкого застосування. Цих недоліків значною мірою позбавлені методи третьої групи, що використовують вартісні співвідношення. В основу цього методу лягли положення С. Г. Струмліна, який припустив, що у масштабах суспільного виробництва існує одна і та ж пропорція як між затратами уречевленої та живої праці, так і між вартістю спожитих засобів виробництва (c) та наново створеною вартістю ($v + m$) [6, с. 665].

Якщо позначити весь обсяг виробленої продукції символом Q , обсяги продукції, що виражають елементи вартості c , v , m , — відповідно символами q_c , q_v , q_m , а вартість всього обсягу продукції символом P , одержимо:

$$\frac{P}{Q} = \frac{c + v + m}{q_c + q_v + q_m}.$$

Оскільки обсяг кожної частини продукції є пропорційним до відповідної частини вартості

$$\frac{P}{Q} = \frac{c}{q_c} + \frac{v}{q_v} + \frac{m}{q_m}.$$

Замінивши величини p , c , v , m показниками T , t_c , t_v , t_m , що характеризують затрати сукупної, уречевленої, необхідної, доданої праці, записане рівняння набуде вигляду:

$$\frac{T}{Q} = \frac{t_c}{q_c} + \frac{t_v}{q_v} + \frac{t_m}{q_m}.$$

Якщо відомі затрати праці, що створила будь-який елемент вартості та величина створеної нею вартості, а також обсяг всієї виробленої продукції та величина її вартості, затрати сукупної праці можна обчислити, застосувавши таку формулу:

$$T = \frac{t_i}{q_i},$$

де T — затрати сукупної праці на одиницю продукції;

t_i — затрати праці, що створила елемент вартості;

q_i — обсяг продукції, що виражає i -й елемент вартості.

Отже, продуктивність сукупної праці можна визначити діленням національного доходу у порівняних цінах на середньорічну чисельність працівників виробництва, яка наближено характеризує затрати праці, що створила нову вартість.

Цей метод використовувався багатьма дослідниками для розрахунку середнього коефіцієнту трудомісткості валової продукції всієї матеріальної сфери народного господарства для переведення в робочий час затрат минулої несільськогосподарської праці. У свій час нами, при обчисленні сукупної трудомісткості валової продукції м'ясної промисловості України, витрати уречевленої промислової праці у вартісному виразі було переведено у робочий час двома способами. З допомогою середніх коефіцієнтів трудомісткості, та з допомогою коефіцієнтів повної трудомісткості розрахованих на основі даних міжгалузевого балансу. Результати відрізнялись менш ніж на 3,5 %, що підтверджує припустимість використання середніх коефіцієнтів [3, с. 56].

З метою підвищення точності розрахунків ми пропонуємо розраховувати коефіцієнти окремо для крупних галузей (промисловість, будівництво, транспорт та зв'язок, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води), у розрізі яких статистичні щорічники України публікують дані про виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту. Валова додана вартість галузі, створена за певний рік, включає оплату праці найманих працівників галузі — v , валовий прибуток — m та споживання основного капіталу. Віднявши суму споживання основного капіталу ми отримаємо величину додаткової вартості галузі за рік, яка є результатом вкладеної живої праці. В таблиці «Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності» статистичних щорічників України [5, с. 33]

вказано абсолютну величину витрат на оплату праці найманих працівників, але не виділено окремо величину споживання основного капіталу. Пропонуємо визначати її використавши співвідношення витрат на оплату праці та на амортизацію у структурі витрат з реалізованої продукції (таблиця Статистичного щорічника України 6.9. «Структура операційних витрат з реалізованої продукції (робіт, послуг) та операційні витрати на одиницю реалізованої продукції за видами економічної діяльності») [5, с. 94]. Зменшивши величину валової доданої вартості на суму споживання основного капіталу, одержимо вартість створену живою працею працівників галузі за рік. Відношенням кількості відпрацьованого в галузі робочого часу до цієї вартості можемо одержати середні коефіцієнти трудомісткості тисячі гривень валової продукції галузі за рік. Кількість робочого часу в людино-годинах, відпрацьованого працівниками галузі за рік, можна розрахувати користуючись даними Статистичного щорічника України про структуру фонду робочого часу за видами промислової діяльності).

За наведеною схемою нами були розраховані середні коефіцієнти сукупної трудомісткості 1000 грн валової продукції крупних галузей України за 2003 р., для яких у статистичному щорічнику наводяться дані про виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту. Для промисловості він становить 101 людино-годину, для будівництва — 82, для транспорту та зв'язку — 72, для виробництва та розподілення електроенергії, газу та води — 103. Отримані коефіцієнти застосовуються для визначення сукупних витрат уречевленої праці, використаної в переробних галузях наступним чином. Існуюча звітність переробних підприємств та галузей передбачає облік витрат минулої праці тільки у вартісному вигляді, на основі чого визначається собівартість продукції. Їх можна розділити по видах, у залежності від того, в продуктах якої галузі вони уречевлені. Звітність з витрат на виробництво у грошовій формі дає можливість порахувати окремо витрати минулої праці уречевлені в продукції та послугах промисловості, транспорту та зв'язку, будівництва, галузей, що виробляють та надають енергію, газ та воду. Помноживши суму витрачену переробним підприємством на придбання продукції (послуг) несіельськогосподарських галузей на відповідні середні коефіцієнти трудомісткості валової продукції ми можемо переводити в робочий час витрати уречевленої праці підприємств і галузей, що переробляють сільськогосподарську сировину.

Після того, як визначені всі елементи сукупних витрат праці у робочому часі, необхідно здійснити редукацію праці, оскільки

отримана величина витрат — це сума витрат праці різної якості (фактичної складності). Щоби бути кількісно порівнюваними, всі види праці необхідно звести до середньої, або простої праці шляхом редукції. Найбільш обґрунтованим методологічно є розрахунок коефіцієнтів редукції на основі врахування витрат суспільства на відтворення кваліфікованої робочої сили. Розрахунок таких коефіцієнтів окрема та складна задача. Ми використовували в своїй роботі коефіцієнт редукції промислової праці, що дорівнює 1,31, прийнятий деякими авторами [1, с. 74]. На цей коефіцієнт потрібно помножити величину витрат живої праці на виробництво та витрати уречевленої несільськогосподарської праці. Доводиться визнати, що цей коефіцієнт був розрахований більше десяти років тому і використовувався нами лише через відсутності в літературі більш сучасного (вирішення проблеми редукції праці в сучасних умовах повинно стати об'єктом подальших досліджень).

Склавши витрати живої, уречевленої сільськогосподарської та уречевленої несільськогосподарської праці підприємства чи галузі, отримаємо загальні сукупні витрати праці на випущену продукцію. Відношенням цієї величини до обсягу виробленої продукції отримаємо сукупну трудомісткість одиниці продукції. У деяких галузях, що переробляють сільськогосподарську сировину, неможливо віднести сукупні витрати на одиницю продукції з причини її неоднорідності. В такому випадку розраховується питома сукупна трудомісткість вартісної одиниці товарної продукції.

Розрахунки сукупних витрат праці можуть виконуватися по усіх галузях, що переробляють сільгоспсировину, а також по окремим підприємствам. Вихідною інформацією для розрахунків є дані річної звітності сільськогосподарських підприємств та підприємств, що переробляють їхню сировину, або зведених звітів галузей по областях та країні, в залежності від рівня розрахунків. Для розрахунку середніх коефіцієнтів сукупної трудомісткості несільськогосподарських галузей використовуються дані статистичних щорічників України. Отже викладений вище підхід дозволяє широкому колу дослідників визначати сукупну трудомісткість на основі доступних статистичних даних.

У перспективі подальших розвідок у цьому напрямі необхідно вдосконалити методику розрахунку середніх коефіцієнтів валової продукції галузей та редукції праці, що дозволить підвищити точність отриманих результатів. Важливо також провести розрахунки для конкретних переробних галузей з метою аналізу показника сукупної трудомісткості та пошуку резервів її зниження.

Література

1. Гатаулин А. М. Издержки производства сельскохозяйственной продукции. — М.: Экономика, 1983. — 118 с.
2. Гатаулин А. М. О системном подходе к оценке экономической эффективности в АПК — Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — № 8. — 2006. — С. 8—11.
3. Коновалов Ю. И. Совокупная трудоемкость продукции и резервы ее снижения в мясной промышленности СССР. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук // Киевский технологический институт пищевой промышленности. — К., 1987. — 161 с.
4. Методические рекомендации по определению совокупных затрат труда в условиях межхозяйственной кооперации и агропромышленной интеграции. — М.: НИЭСХ, 1978. — 131 с.
5. Статистичний щорічник України за 2004 рік. — К.: Консультант, 2005. — 591 с.
6. Струмилин С. Г. Проблемы экономики труда. — М.: Госполитиздат, 1957. — 733 с.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2007

УДК 314.145:331.101.262

А. С. Коцур, аспірант
кафедри УП і РЕ ТНЕУ

СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ВІДТВОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. Відтворення економічно активного населення країни — складний процес, що протікає в певному соціально-економічному середовищі під впливом ряду чинників. Одними із найважливіших є соціальні чинники, регулювання яких здійснюється через соціальну політику держави.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Економічно активне населення, трудові ресурси, трудовий потенціал, відтворення економічно активного населення, соціальна політика.

Основним завданням соціальної політики з метою відтворення економічно активного населення є створення умов, для росту рівня життя населення, забезпечення належних умов праці, покращення соціального захисту, утвердження у суспільстві системи «соціального партнерства», запровадження системи обов'язкового медичного страхування, розвитку системи освіти.